

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Α΄ ΤΕΥΧΟΣ

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Μάρι: τὸν πόνον εἰσεῖς,
βουβῶα καὶ δόρυα σοῦ καχίθης,
χίνε σὲ χίθης τὸ νερό
μία σὲ λογγὴ ἡ ρασὶ σὲ μίθης.

Ἐὰ τὰν κ. αὐτὸ μὲν ὁμοφῶς
καὶ τὸν καὶ τὸν αὐτῶν ὁ γαίης,
ἔχει ὁ θῶος, τὸν
δὲ μὲν λογγὴ ὁ νεῖς ὁ πῖνας.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

**Κείμενα
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας**

Τεύχος Α΄

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π.Ι.

Επιμέλεια έκδοσης: **Πολυτίμη Γκέκα**

Επιμέλεια εξωφύλλου: **Βάσω Αβραμοπούλου**

Εικόνα εξωφύλλου: **Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994)**,
Μάντρες στην Ύδρα

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
ανάπτυξη των ατόμων και της κοινωνίας της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

**Κείμενα
Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας**

Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Νικόλαος Γύζης (1842-1901), **Το κρυφό σχολειό** (1886) Συλλογή Εμφιετζόγλου

ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Για τις αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν υπάρχει ομοφωνία ανάμεσα στους μελετητές της. Πολλοί θεωρούν τη βυζαντινή και τη νεοελληνική λογοτεχνία ως αδιάσπαστο σύνολο. Άλλοι θεωρούν ως τέρμα της βυζαντινής λογοτεχνίας και αφετηρία της νεοελληνικής το 1453. Η διαίρεση όμως αυτή, όσο κι αν συμφωνεί με τη διαίρεση της ιστορίας, είναι αυθαίρετη, γιατί πολύ πριν από το 1453, κατά το 10ο αιώνα, όπως θα δούμε, αρχίζει να διαμορφώνεται η νεοελληνική γλώσσα κι ο νεοελληνικός πολιτισμός, που σιγά σιγά διαφοροποιούνται από τη βυζαντινή γλώσσα και το βυζαντινό πολιτισμό. Βέβαια, τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία, που φανερώνουν τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, δεν είναι πάντοτε εύκολο να εντοπιστούν, γιατί η διαμόρφωσή τους γίνεται συνήθως με αργό ρυθμό και η επισήμανσή τους είναι δύσκολη. Τα βασικά αυτά χαρακτηριστικά, που μαρτυρούν τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, μπορούμε να τα εντοπίσουμε στη γλώσσα, τους εκφραστικούς τρόπους, τη στιχουργική, τη θεματική ανανέωση και τη βαθμιαία διαμόρφωση της νεοελληνικής συνείδησης.

1. **Η γλώσσα.** Από την άποψη της γλώσσας, η βυζαντινή λογοτεχνία παρουσιάζεται διχασμένη: από τη μια μεριά υπάρχει η γραπτή γλώσσα των λογίων, που χρησιμοποιούν την αττική διάλεκτο· από την άλλη όμως υπάρχει και η ζωντανή, ομιλούμενη γλώσσα. Και στις δυο περιπτώσεις, κέντρο του γλωσσικού εξαρχαϊσμού και της διαμόρφωσης μιας ενιαίας προφορικής κοινής είναι η Κωνσταντινούπολη. Κείμενα γραμμένα σε αρχαϊζουσα γλώσσα σώθηκαν ελάχιστα από τον 6ο ως τον 11ο αι. (Χρονογραφία Μαλάλα, βίοι αγίων κτλ.). Από τον 11ο αι. όμως πληθαίνουν τα λογοτεχνικά κείμενα που γράφονται σε δημωδέστερη γλώσσα. Βέβαια, η ελληνική είναι γλώσσα συντηρητική στην εξέλιξή

της και γι' αυτό καθαρή τομή, που να χωρίζει τη μεσαιωνική από την αρχαία και τη νεοελληνική από τη μεσαιωνική γλώσσα, δεν υπάρχει. Οι μεταβολές είναι πάντοτε βραδείες και ανεπαίσθητες. Κατά την περίοδο όμως αυτή (10ος αι.) η ομιλούμενη γλώσσα παρουσιάζει σημαντικές φθογγολογικές, τυπικές και συντακτικές αλλαγές. Κατά το Γ. Χατζηδάκι η νεοελληνική γλώσσα διαμορφώθηκε πριν από το 10ο αιώνα.

2. Οι εκφραστικοί τρόποι. Οι εκφραστικοί τρόποι που συναντούμε στα πρώτα κείμενα της δημόδους νεοελληνικής λογοτεχνίας (παραλογές, ακριτικά τραγούδια κ.ά.) και της έντεχνης (ερωτοπαίγνια, που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου αι.) είναι οι ίδιοι με τους εκφραστικούς τρόπους που βρίσκουμε στο κλέφτικο τραγούδι του 18ου αι. Η αδιάπτωτη χρήση και διατήρησή τους δείχνει ότι αποτελούν στοιχείο καθαρά νεοελληνικό.

3. Η στιχουργική. Όπως είναι γνωστό, κατά την περίοδο που διαμορφώνεται η ελληνιστική κοινή χάθηκε η προσωδία, η εκφώνηση δηλαδή των λέξεων σύμφωνα με την ποσότητα των συλλαβών, που ήταν μακρές ή βραχείες. Η απώλεια αυτή είχε συνέπειες και στη μετρική. Η αρχαία μετρική είχε ως βάση της ρυθμοποιίας της την προσωδία: ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή μακρόχρονων και βραχύχρονων συλλαβών. Το αντίθετο συμβαίνει στη βυζαντινή και τη νεοελληνική μετρική: ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών. Βέβαια, κατά τη βυζαντινή περίοδο πολλοί ποιητές εξακολούθησαν να χρησιμοποιούν προσωδικά μέτρα. Η νεοελληνική όμως μετρική απομακρύνεται από τα παλιά μέτρα και χρησιμοποιεί κυρίως το δεκαπεντασύλλαβο ή πολιτικό στίχο.

Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος είναι πολύ συνηθισμένος στη νεοελληνική ποίηση, λόγια και δημοτική ('Επος Διγενή Ακρίτα, ποίηση πριν και μετά την Άλωση, κρητική ποίηση, δημοτικά τραγούδια κτλ.). Ονομάστηκε και πολιτικός κατά τους βυζαντινούς χρόνους, σε αντίθεση με τα προσωδικά μέτρα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Έλληνες και οι βυζαντινοί λόγιοι ποιητές. Όταν στα μέσα του 14ου αι. εισάγεται στη νεοελληνική ποίηση η ομοιοκαταληξία, συνδυάζεται σε δίστιχα που ομοιοκαταληκτούν (κρητική ποίηση).

Σημείωση: Η ομοιοκαταληξία, που χρησιμοποιήθηκε στην έντεχνη νεοελληνική ποίηση, φαίνεται ότι προήλθε από ιταλική επίδραση. Ιταλική λ.χ. επίδραση παρατηρούμε στη συλλογή λυρικών ποιημάτων της

Κύπρου (βλ. Κυπριακά). Στα δημοτικά τραγούδια δε χρησιμοποιείται η ομοιοκαταληξία· τη συναντάμε μόνο στα λιανοτραγούδα (δίστιχα που ομοιοκαταληκτούν).

4. **Η θεματική ανανέωση.** Σημαντική θέση στη βυζαντινή κοσμική ποίηση είχαν τα διδακτικά ποιήματα (γράφονταν για πρακτικούς σκοπούς και αναφέρονταν σε ποικίλα θέματα) και τα ηθικοδιδακτικά, ενώ στη θρησκευτική ποίηση η υμνογραφία. Οι εκκλησιαστικοί ύμνοι ψάλλονται προς δόξα του Θεού ή των αγίων και είναι συνδυασμένοι με τη χριστιανική λατρεία. Κατά τους τελευταίους όμως αιώνες πριν από την Άλωση και κυρίως κατά την περίοδο των Σταυροφοριών, οπότε οι Έλληνες έρχονται σ' επαφή με τους Φράγκους και τους Ενετούς, παρατηρούμε μια διαφοροποίηση, όπως παρουσιάζεται στα ιπποτικά μυθιστορήματα (ιπποτικός ρομαντισμός, υποταγή των ηρώων στον έρωτα, μονομαχίες, αγάπη για την περιπέτεια σε χώρες μακρινές κτλ.). Ο ελληνισμός, βέβαια, δέχτηκε επιδράσεις κι από την Ανατολή, που είναι φανερές στα παραπάνω μυθιστορήματα (ο κόσμος του παραμυθιού με τις μάγισσες, τους δράκους και τα μαγικά δαχτυλίδια). Παράλληλα, η βυζαντινή παράδοση θα συνεχιστεί με την ηθικοδιδακτική ποίηση κατά τους τελευταίους αιώνες πριν από την Άλωση.

5. **Η διαμόρφωση νεοελληνικής συνείδησης.** Το αρχαιότερο μνημείο της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας είναι το Έπος του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα. Σύμφωνα με την άποψη του Ν. Πολίτη, που την ακολουθούν πολλοί μελετητές, το έπος του Διγενή Ακρίτα εκφράζει τα ιδεώδη και τους πόθους του ελληνικού γένους. Την ίδια εποχή έχουμε ανάλογες επικές δημιουργίες στην Ανατολή και στη Δύση, που φανερώνουν την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών. Υπάρχει όμως και η άποψη ότι δεν πρόκειται για έπος, αλλά για έμμετρο ερωτικό μυθιστόρημα.

ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Για τη διαίρεση της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν υπάρχει απόλυτη ομοφωνία. Από τις διαιρέσεις που έχουν προταθεί, η περισσότερο αποδεκτή είναι η εξής:

Α΄ Πρώτη Περίοδος: Χρόνοι πριν από την Άλωση: 10ος αι. - 1453.

Χωρίζεται σε δύο φάσεις:

I. Πρώτη φάση: 10ος αι. - 1204 (Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους).

II. Δεύτερη φάση: 1204-1453 (Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους).

Β΄ Δεύτερη περίοδος: Χρόνοι μετά την Άλωση: 1453-1669 (Κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους).

Γ΄ Τρίτη περίοδος: Χρόνοι αφύπνισης του νέου ελληνισμού, 1669-1830 (Η Ελλάδα γίνεται ανεξάρτητο κράτος). Μπορούμε να τη χωρίσουμε σε δυο φάσεις:

I. Πρώτη φάση: 1669-1774 (Θρησκευτικός ουμανισμός).

II. Δεύτερη φάση: 1774-1830 (Ακμή του νεοελληνικού διαφωτισμού).

Δ΄ Τέταρτη περίοδος: Περίοδος του νέου ελληνικού κράτους (1830-1980). Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι ότι η λογοτεχνία αναπτύσσεται υπό εντελώς διαφορετικούς όρους, αφού έχει πλέον συσταθεί το ελληνικό κράτος. Υποδιαιρέσεις αυτής της περιόδου αποτελούν:

I. Η Επτανησιακή Σχολή*.

II. Οι Φαναριώτες και η Ρομαντική Σχολή των Αθηνών (1830-1880).

III. Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή (1880-1920).

IV. Η Νεότερη Λογοτεχνία (1920-1980)**. Υποδιαιρέσεις της:

α) Πρώτη δεκαετία του Μεσοπολέμου: Η γενιά του '20 (1920-1930) [Κατά τη δεκαετία αυτή κυριαρχεί η νεορομαντική ή νεοσυμβολιστική ποιητική Σχολή].

* Η Επτανησιακή Σχολή δεν καλύπτεται απόλυτα από τη χρονολογία του τίτλου, γιατί εμφανίζεται νωρίτερα, όπως θα δούμε στη σχετική εισαγωγή.

** Στον Γ΄ τόμο των Κ.Ν. Λογοτεχνίας ανθολογούνται συγγραφείς και ποιητές που παρουσιάστηκαν με βιβλίο τους ως το 1980.

- β) Δεύτερη δεκαετία του Μεσοπολέμου: Η γενιά του '30 (1930-1940).
- γ) Η μεταπολεμική λογοτεχνία: Πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά (1941-1967).
- δ) Η σύγχρονη λογοτεχνία: Η δεκαετία του '70.

Όπως είδαμε, κατά την πρώτη περίοδο (10ος αι. - 1453) παρατηρούνται γλωσσικές και γενικότερα πολιτιστικές αλλαγές, που δείχνουν ότι βρισκόμαστε στην αρχή ενός νεότερου κόσμου, του νεοελληνικού. Ιστορικά η περίοδος αυτή καλύπτει τους τελευταίους αιώνες της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Όταν ο ελληνικός πολιτισμός έρχεται σ' επαφή με το δυτικό στις αρχές του 13ου αι. (η Κωνσταντινούπολη καταλαμβάνεται από τους Φράγκους το 1204), οι αλλαγές πυκνώνουν. Βρισκόμαστε σε μια εποχή που ο δυτικός κόσμος αναγεννιέται κι ο βυζαντινός δέχεται τις επιδράσεις του. Οι επιδράσεις αυτές είναι αποτέλεσμα είτε των ανταλλαγών ανάμεσα στους δύο κόσμους είτε κατακτήσεων ελληνικών περιοχών από τους Δυτικούς. Στην περίπτωση κατακτήσεων οι επιδράσεις είναι άμεσες (Κύπρος, Δωδεκάνησα, Κρήτη, Επτάνησα κτλ.) και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πραγματική πνευματική αναγέννηση (Κρήτη, Επτάνησα). Για την κρητική λογοτεχνία θα μιλήσουμε στο εισαγωγικό σημείωμα της δεύτερης περιόδου. Η επτανησιακή θα μας απασχολήσει αργότερα.

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης η ελληνική πολιτική ιστορία κι ο πνευματικός βίος του ελληνισμού (που τον διακρίνουμε σε ελληνισμό της διασποράς, τουρκοκρατούμενο και λατινοκρατούμενο) επηρεάζεται από τα γεγονότα της ευρωπαϊκής ιστορίας και τα μεγάλα πνευματικά κινήματα που παρατηρούνται στην περιοχή του δυτικού κόσμου. Τα πνευματικά κινήματα, που είχαν μεγάλη απήχηση στην πολιτική και πνευματική πορεία του ελληνισμού, είναι η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός.

1. Η ευρωπαϊκή αναγέννηση. Στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα δεν έγινε πολύ αισθητή, επειδή οι συνθήκες που επικρατούσαν κατά τους δύο πρώτους αιώνες της δουλείας ήταν πολύ δυσμενείς. Το πνεύμα όμως της ιταλικής αναγέννησης, όπως διαμορφώθηκε από το 15ο-18ο αι. στις ελληνικές περιοχές που ελέγχονταν από την Ενετία, επηρέασε α) τον ελληνισμό των βενετοκρατούμενων περιοχών (Κρήτη, Επτάνησα,

ελληνική κοινότητα της Βενετίας) και β) πολλούς σημαντικούς εκπρόσωπους του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού (Δεύτερη περίοδος).

2. Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός. Οι ιδέες του επηρέασαν την ελληνική παιδεία και δημιούργησαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του νεοελληνικού διαφωτισμού, κυρίως στις περιοχές του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού (Τρίτη περίοδος) και των παραδουνάβιων ηγεμονιών.

πρώτη
περίοδος

(10ος αι. - 1453)

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Παραλογές

Ακριτικά τραγούδια

Του Χάροντα - Του Κάτω Κόσμου

Ιστορικά τραγούδια

Κλέφτικα τραγούδια

Η ΛΟΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το έπος του Διγενή Ακρίτα

Πτωχοπροδρομικά

Ιπποτικά μυθιστορήματα

Θρήνοι

Τάσος (Αλεβίζος) (1914-1985), **Διγενής** (1949) χαρακτηριστικό

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (10ος αι. - 1453)

Κατά την περίοδο αυτή διαμορφώνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της νεοελληνικής λογοτεχνίας: νεοελληνική γλώσσα και στιχουργική, νέοι εκφραστικοί τρόποι, ανανέωση στο περιεχόμενο, αφύπνιση της εθνικής συνείδησης. Το χάσμα ανάμεσα στη γραπτή αρχαϊζουσα και την ομιλούμενη γλώσσα συνεχίζεται. Από τον 11ο αι. τα γραπτά δημώδη κείμενα πληθαίνουν. Συνυπάρχουν όμως ακόμη τα λόγια στοιχεία της βυζαντινής παράδοσης μαζί με τα στοιχεία που εκφράζουν τον αναφαινόμενο νέο ελληνισμό ή τις επιδράσεις, που είναι αποτέλεσμα της επαφής με τους Δυτικούς και των κατακτήσεών τους.

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: *Παραλογές, Ακριτικά τραγούδια, Το Έπος του Διγενή Ακρίτα, Πτωχοπροδρομικά, Ιπποτικά μυθιστορήματα, Κείμενα της Αλώσεως.*

I. 10ος αι. - 1204

Κατά τους χρόνους αυτούς το Βυζάντιο περιορίζεται στο γεωγραφικό χώρο της Μικράς Ασίας και της Βαλκανικής. Τούτο έχει ως συνέπεια να παρουσιάζει περισσότερη ομοιογένεια στον εθνικό και πολιτιστικό του χαρακτήρα, που γίνεται σχεδόν εξολοκλήρου ελληνικός. Γι' αυτό κατά την περίοδο αυτή, παρά τις επιδρομές, που φθείρουν την αυτοκρατορία, υπάρχουν πιο πρόσφορες συνθήκες για τη μετάβαση από τη βυζαντινή στη νεοελληνική εποχή, αφού στο χώρο που απέμεινε κυριαρχεί το ελληνικό στοιχείο.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε επιβιώνουν πολλά δημοτικά τραγούδια, που συνεχίζουν τη λαϊκή παράδοση του αρχαίου τραγουδιού. Συνδυασμένα με τη μουσική παραδίδονται πιο εύκολα από γενιά σε γενιά, με τροποποιήσεις και προσαρμογές στις αντιλήψεις και τα έθιμα της κάθε εποχής. Τέτοια τραγούδια είναι όσα έχουν σχέση με την